

УДК 811.111

DOI 10.24412/2413-2004-2022-1-103-111

РОЦЕЪ БА ХУСУСИЯТҲОИ ШАКЛҲОИ АНАЛИТИКИИ ФЕЪЛҲО ДАР НИЗОМИ СИҒАҲОИ ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОЧИКӢ *Ҳомидова Мунира Нӯмоновна, н.и.ф., дотсент; Усмонова Рухиона Раҳматовна, аспиранти кафедраи тарҷума ва грамматикаи забони англисии МДТ “ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)*

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ АНАЛИТИЧЕСКИХ ФОРМ ГЛАГОЛОВ В СИСТЕМЕ НАКЛОНЕНИЙ АНГЛИЙСКОГО И ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКОВ *Хамидова Мунира Нумоновна, канд. филол. наук, доцент; Усмонова Рухиона Раҳматовна, аспирант кафедры перевода и грамматики английского языка ГОУ «ХГУ имени акад.Б. Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)*

THE FEATURES OF ANALITICAL FORMS OF VERBS IN THE SYSTEM OF MOOD IN ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES *Homidova Munira Numonovna, candidate of philological sciences, Associate Professor; Usmonova Ruhshona Rahmatovna, postgraduate of the department of translation and grammar of the English language under SEI “KhSU named after acad.B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand), E-MAIL: nurik150284@mail.ru*

Калидвожаҳо: *сига, сигаи хабарӣ, сигаи амр, субъюнктив I, субъюнктив II, сигаи шартӣ, сигаи пиндоишӣ*

Шаклҳои аналитикии феълҳо дар низоми сигаҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Зикр шудааст, ки то ҳол оид ба масъалаи таснифоти сига байни муҳаққиқони хориҷӣ ва ватанӣ иттифоқи ороғ вучуд надорад. Дар мақола шаш сигаи забони англисӣ – сигаи хабарӣ, сигаи амр, субъюнктив I, субъюнктив II, сигаи шартӣ, сигаи пиндоишӣ ва панҷ сигаи забони тоҷикӣ – сигаи хабарӣ, сигаи амр, сигаи шартӣ-хоҳишмандӣ, сигаи эҳтимолӣ, сигаи аудитивӣ ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Ба таҳқиқи субъюнктив I, субъюнктив II, сигаи шартӣ ва сигаи пиндоишӣ забони англисӣ ва сигаҳои шартӣ-хоҳишмандӣ, эҳтимолӣ ва аудитивии забони тоҷикӣ, ки бештар тавассути сохторҳои аналитикӣ ифода мешаванд, диққати махсус дода шудааст. Ҳар яке аз сигаҳои зикргардида сохт ва маъноҳои гуногун доранд, ки дар ҷумла мавқеи муҳимро ишғол менамоянд.

Ключевые слова: *наклонение, изъявительное наклонение, повелительное наклонение, сослагательное наклонение 1, сослагательное наклонение 2, условное наклонение, предположительное наклонение*

Рассматриваются аналитические формы в системе наклонения глаголов английского и таджикского языков. Отмечается, что у зарубежных и отечественных исследователей до сих пор отсутствует единое мнение относительно классификации наклонения. Кроме того, анализируются шесть наклонений английского языка: изъявительное наклонение, повелительное наклонение, сослагательное наклонение 1, сослагательное наклонение 2, условное наклонение, предположительное наклонение, и пять наклонений таджикского языка – изъявительное наклонение, повелительное наклонение, условное наклонение, предположительное наклонение, аудитивное наклонение. Особое внимание уделяется изучению сослагательного наклонения 1, сослагательного наклонения 2, условного наклонения и

предположительного наклонения английского языка и условного наклонения и предположительного наклонения, аудитивного наклонения таджикского языка, которые чаще всего выражаются с помощью аналитических конструкций. Каждое из этих наклонений имеет различную структуру и значение, которые играют важную роль в предложении.

Key-words: *mood, indicative mood, imperative mood, subjunctive 1, subjunctive 2, conditional mood, suppositional mood*

Analytical forms of verbs in the system of mood of English and Tajik languages are considered in the article. It is noted that there is still no consensus between foreign and native researchers regarding the classification of the mood. In addition, the article analyzes six moods of English - indicative mood, imperative mood, subjunctive 1, subjunctive 2, conditional mood, and suppositional mood and five moods of Tajik - indicative mood, imperative mood, conditional mood, suppositional mood and auditive mood. Particular attention is paid to the study of subjunctive 1, subjunctive 2, conditional mood and suppositional mood of English and conditional mood, suppositional mood, auditive mood of Tajik, which mostly often are expressed by analytical constructions. Each of these moods has a different structure and meaning that play an important role in the sentence.

Сиға воситаи грамматикии ифодаи категорияи модалият аст. Модалият категорияи функционалию семантикиест, ки муносибатҳои гуногуни гуфтор, инчунин намудҳои гуногуни тавсифи субъективонаи гуфторро ифода менамояд. Модалият универсалияи забониест, ки ба категорияҳои асосии забон дохил мешавад [3, с. 303]. Худи сиға бошад, категорияи грамматикииест, ки ба воқеият чӣ гуна муносибат доштани амали феълиро аз нуқтаи назари гӯянда ифода мекунад [3, с. 321].

Дар забонҳои муқоисашаванда кулли муҳаққиқон сиғаҳои хабарӣ ва амриро ҷудо мекунад. Якумӣ амалеро ифода мекунад, ки воқея мебошад. Дуюмӣ бошад, ифодакунандаи амру фармон аст.

Дар сарчашмаҳои забоншиносии тоҷик ва англис микдори сиғаҳо аз 2 то 17 адад нишон дода мешаванд. Аз ҷумла, Е.А.Найда 17 адад [8], А.И. Смирнитский 6 адад [5] ва Л.С. Бархударов танҳо ду сиғаро [1] ҷудо мекунад. Алалхусус, Л.С.Бархударов мавҷудияти сиғаҳои хабариро амриро нишон медиҳад ҳалос.

Дар англисшиносии ақидаи аз ҳама маълумро профессор А.И.Смирнитский пешниҳод кардааст. Ӯ сиғаҳои хабарӣ, амрӣ ва ҷор сиғаи ғайримустақим (субъюнктив I, субъюнктив II, сиғаи шартӣ, сиғаи пиндоштӣ)-ро ҷудо мекунад.

Дар китоби “Забони адабии ҳозираи тоҷик” (қисми 1), ки барои факултетҳои филологияи мактабҳои олии ба ҳайси китоби дарсӣ тасдиқ шудааст, сиғаи хабарӣ, сиғаи амр, сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ ва сиғаи эҳтимолӣ зикр шудаанд [2, с. 278].

Дар китоби “Опыт историко-типологического исследования иранских языков” зикр гардидааст [4, с. 442] дар забони тоҷикӣ 5 сиға мавҷуд аст: сиғаи хабарӣ, сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ, сиғаи амр, сиғаи аудитивӣ, сиғаи эҳтимолӣ. Англисшиносии тоҷик К.Усмонов мавҷудияти сиғаи аудитивии забони тоҷикиро дастгирӣ карда, ба он таърифи зеринро муносиб донистааст: “Ин сиға амалеро ифода мекунад, ки иҷро шудани он ба гӯянда равшану вазех нест, зеро шохиди он набудааст ва дар бораи он аз рӯи шуниди худ, сухани шахси дигар ё хулосабарории мантиқӣ ба шунаванда (хонанда) маълумот медиҳад” [6, с. 154].

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон дар забони англисӣ шаш сиға ва дар забони тоҷикӣ панҷ сиғаро ҷудо кард. Забони англисӣ: сиғаи хабарӣ, сиғаи амр, субъюнктив I,

субъюнктив II, сифаи шартӣ, сифаи пиндоштӣ. Забони тоҷикӣ: сифаи хабарӣ, сифаи амр, сифаи шартӣ-хоҳишмандӣ, сифаи эҳтимолий, сифаи аудитивӣ.

Дар мақолаи мазкур таҳқиқи муқоисавии сифаҳои субъюнктив I, субъюнктив II, сифаи шартӣ ва сифаи пиндоштии забони англисӣ ва сифаҳои шартӣ-хоҳишмандӣ, эҳтимолий ва аудитивии забони тоҷикӣ, ки бештар тавассути сохторҳои аналитикӣ ифода мешаванд, сурат мегирад.

Субъюнктив I -и забони англисӣ ду шакл дорад: синтетикӣ ва аналитикӣ. Шакли синтетикӣ дар Амрико истифода мешавад. Ин шакл ба асоси масдар баробар аст. “*Peace be with you, my children!*” (E.L. Voynich, p.210). – Худованд амну амон, офият бахшад, ба шумо, фарзандонам (Э.Войнич, с. 210).

Шакли синтетикӣ ба шакли аористи феъли тоҷикӣ, ки инчунин синтетикист, муодил аст: be – бахшад.

Чунон ки М.А. Ганшина ва Н.М. Василевская қайд мекунанд, дар забони муосири англисӣ шакли синтетикӣ субъюнктив I босуръат аз истифода баромада истодааст. Он бештар дар шеъри классикӣ ба мушоҳида мерасад [7, с. 204]. Мисол:

*If in this heart a hope be dear,
That sound shall charm it forth again;
If in these eyes there lurk a tear,
'Twill flow and cease to burn my brain (G.G. Byron, p.18).*

Субъюнктив I дар насри баландғоя, ҳуччатҳои расмӣ, инчунин дар гунаи амрикоии забони англисӣ ҳоло дар истифода аст. Мисол:

*I still suggest that you wait..... (Th. Dreiser, p. 91).
Ruth had urged that he take a clerk's position in an office (J. London, p.64).*

Ин сифа барои ифодаи фармон, дархост, таклиф ё худ амали фарзӣ хизмат мекунанд. Он инчунин маънои майлу хоҳишро низ дорад, ки ин маъно дар забони тоҷикӣ низ дучор мешавад. Мисол:

*Success attend you (Th. Dreiser, p.106). - Муваффақият ёратон бод.
Long live sovereign Tajikistan! - Зинда бод Тоҷикистони соҳибистиқлол!*

Мушоҳидаҳои мо нишон медиҳад, ки ин шакли сифаи забони англисӣ ба забони тоҷикӣ тавассути шакли аористи феъл ифода карда мешавад, ки он ба парадигмаи сифаи шартӣ-хоҳишмандӣ дохил мешавад. Мисол:

Is it necessary that I answer that question? (Ch. Dickens, p. 89). -Магар зарур аст, ки ман ба он савол ҷавоб диҳам.

“All good – you, dear old woman,” said Mr. Peggotty embracing his sister (Ibid, p.103). - “Ҳамаи некиҳо ёрат бод модархонди азиз,” – гуфт ҷаноби Пеготи хоҳари худро ба оғӯи гирифта (тарҷумаи муаллифон).

The orders are that we stay (E. Hemingway, p. 51). – Фармоиш он аст, ки мо дар ин ҷо монем (тарҷумаи муаллифон).

Азбаски субъюнктив I дар Амрико қариб аз истифода баромадааст М.А. Ганшина ва Н.М. Василевская қайд мекунанд, ки он бо шакли сифаи фарзӣ ё ҳамониши озоди ягон феъли модалӣ бо асоси масдар иваз карда мешавад:

*He ordered that we be present (subjunctive I).
He ordered that we should be present (the suppositional mood).
We shall start tomorrow though it rain (subjunctive I).
We shall start tomorrow though it should rain (the suppositional mood).
Whoever you be, you have no right to do such a thing (subjunctive I).*

Whoever you may be, you have no right to do such a thing (modal phrase)[7, p.203].

Л.С.Бархударов ва Д.А. Штеллинг дар китоби “Грамматикаи забони англисӣ” субъюнктив I–ро бо истилоҳи “конъюнктив” ифода карда, ду шакли онро нишон медиҳанд. Якум шакли синтетикӣ: *I (you, he, we, they) go, be, have*. Онҳо қайд мекунамд, ки ин шакл бештар дар забони англисии Амрико истифода мешавад. Шакли дуоми аналитикӣ аз феъли ёвари «*should*» ва масдари ғайриперфектӣ ё перфектӣ таркиб меёбад: *I (you, he, we, they) should do (should have done)*. Шакли аналитикии ин сифа дар дигар сарчашмаҳои англишиносӣ, ки дастраси моянд, зикр намешавад.

Шакли аналитикии зикршуда метавонад васеъ гардад, яъне он шакли самти мафъули дошта метавонад:

“The committee proposed that new legislation should be drafted” (E.L. Voynich, p. 156).
Кумита тавсия кард, ки қонунгузориҳои наво ба лоиҳа дароварда шавад (Э.Л. Войнич, с.155).

Дар ин мисол ҳар ду забон воситаи аналитикиро истифода бурдааст: *should be drafted* – ба лоиҳа дароварда шавад. Дар забони англисӣ феъли “*should*” маънои “*нешунҷод, тавсия*”-ро дорад, ки ифодаи онро шакли аористи феъли тоҷикӣ ба ўҳда гирифтааст, феъли ёвари “*be*” ҳамроҳи морфемаи “*-ed*” (*drafted*) маънои мафъулро ифода мекунад, ки дар забони тоҷикӣ ин вазифа ба дӯши морфемаи “*- a*” ва феъли ёвари “*шавад*” афтодааст. Дар забони тоҷикӣ морфемаи “*-ad*” (шавад) мавҷуд аст, ки он дар забони англисӣ муодили худро надорад, зеро он ба шахси сеюми шумораи танҳо тааллуқ доштани амалро нишон медиҳад, вале дар забони англисӣ “*should*” барои ҳамаи шахсу шумора шакли якхела дорад, яъне тасриф намешавад.

Субъюнктив II низ ду шакл дорад:

1. Шакли синтетикӣ: *It’s time we ordered dinner* (Th.Hardy, p.123).-Вақти он расидааст, ки мо хӯроки нисфигузӯи фармоём (тарҷумаи муаллифон).

2. Шакли аналитикӣ: *She wished she had stayed at home* (A.S. Hornby, p.1466). – Ў мехост, ки дар хона бимонад (яъне афсӯс хӯрд, ки дар хона намондааст) (тарҷумаи муаллифон).

Шакли синтетикӣ субъюнктив II ду амали ҳамзамонро дар замони ҳозира ифода мекунад:

1. *“What uncle Reed say to you if he were alive”* (Ch.Brontë, p. 63). -Агар амаки Рид зинда мебуд ба ту чӣ мегуфт? (тарҷумаи муаллифон).

Дар ин мисол ду амал мавҷуд аст: “*зинда будан*” ва “*гуфтан*”, ки ҳарду амали ҳамзамонро ифода мекунамд.

2. *He understood now that his father had known for a long time past....* (J. A. Galsworthy, p. 96). – Ў ҳоло фаҳмид, ки падараш аллақайҳо инро медонист (тарҷумаи муаллифон).

Дар ин мисол низ ду амал мавҷуд аст “*фаҳмид*” ва “*медонист*”. Амали “*медонист*” нисбати амали “*фаҳмид*” қаблан ба вукӯъ омадааст, яъне агар шакли синтетикӣ субъюнктив II ду амали ҳамзамонро (мисоли 1) ифода кунад, шакли аналитикии он амали қаблро (мисоли 2) нишон медиҳад.

Аз тарҷумаи мисолҳои боло аз англисӣ ба тоҷикӣ бармеояд, ки ҳар ду шакли субъюнктив II ба забони тоҷикӣ тавассути шакли синтетикӣ феъл баргардон мешавад. Муқоиса кунед: *were alive* – зинда мебуд, *had known* - медонист. Бо вучуди гуногун будани шаклҳои грамматикӣ дар ин ду забон онҳо ҳар ду ба амали ғайривоқеъ далолат мекунамд, яъне шаклҳои навъи “*зинда мебуд*” ва “*медонист*” ба сифаи шартӣ – хоҳишмандии забони тоҷикӣ дохил мешаванд, ки он низ мисли субъюнктив II-и забони англисӣ майлу хоҳишро ифода мекунад.

Субъюнктив II боз дар як сохтори синтаксисӣ - дар ҷумлаҳои пайрави шартӣ бо пайвандаки “*if*” истифода мешавад. Мисол: *If you hadn’t been an American, I should have warned*

you to keep clear a long time ago (J.A. Galsworthy, p.102). – Агар ту амрикоӣ намебудӣ, ман аллакай туро таъкид мекардам, ки худро озод ҳис кунӣ (тарҷумаи муаллифон).

Дар ин мисол “*hadn't been*” шакли аналитикии субъюнктив II аст, ки он шартӣ ғайривоқеиро ифода мекунад ва аз феъли ёвари “*had*” ва “*Participle II*”-и феъли нопурраи “*be*” таркиб ёфтааст. Феъли “*had*” амал ё ҳолати гузаштaro ифода мекунад, ки он ҳолат дар ҷумлаи болоӣ тавассути таркиби “*been an American*” ифода ёфтааст. Ғайр аз ин «*had*» ғайривоқеӣ будани амал ё ҳолатеро нишон медиҳад.

Ба забони тоҷикӣ шакли аналитикии “*hadn't been*” чун “*намебудӣ*” тарҷума шудааст, ки он шакли синтетикист. Ин шакли синтетикӣ маънои шартро, ки ба “*hadn't been*” хос аст, ифода мекунад. Аз ин бармеояд, ки дар забонҳои муқоисашаванда шаклҳои аналитикӣ ва синтетикӣ субъюнктив II гуногунанд, вале маънои ягона доранд, зеро “*намебудӣ*” ба парадигмаи сӯғаи шартӣ - хоҳишмандии забони тоҷикӣ мансуб аст. Дар қисми дуюми ин мисол шакли дигари сӯғаи ғайривоқеӣ истифода шудааст, ки он тавассути феъли ёвари “*should*” ва масдари перфектии феъли “*to warn*” сурат ёфтааст. Ин шакл оқибати шартӣ ғайривоқеиро, ки тавассути шакли субъюнктив II сохта шудааст, ифода кардааст. Ин шакли аналитикии забони англисӣ ба забони тоҷикӣ тавассути шакли синтетикӣ “*таъкид мекардам*” тарҷума шудааст. Дар забони англисӣ “*should have warned*” ба парадигмаи сӯғаи шартӣ дохил мешавад, ки дар бораи он поёнтар таваққуф мекунем, вале “*таъкид мекунам*”-и забони тоҷикӣ шакли сӯғаи шартӣ-хоҳишмандӣ аст. Аз тарҷумаи ин мисол бармеояд, ки ҳам субъюнктив II ва ҳам сӯғаи шартӣ забони англисӣ ба забони тоҷикӣ тавассути як шакли сӯға (сӯғаи шартӣ-хоҳишмандӣ) ифода карда мешавад. Дар забони англисӣ бошад, ифодаи шарт ба воситаи шакли субъюнктив II, вале хоҳиш ба воситаи шакли сӯғаи шартӣ сурат мегирад.

Шакли субъюнктив II метавонад дар самти мафъулӣ истифода шавад:

If you had been mixed up with the like of that, you would have put another foot in my house (R.L. Stevenson, p.59-60). – Агар бо ҳар гуна мурдорҳо алоқа карда гардӣ, поят аз хонаи ман канда хоҳад шуд (Р.Л. Стивенсон, с. 62].

Дар ин ҷумла «*had been mixed up*» аз панҷ воҳиди маънодор иборат аст: 1) “*had*”; 2) *be*; 3) *en*; 4) *ed*; 5) *up*.

“*Had*” ва “*en*” шакли перфектӣ месозад. “*Be*” ва “*ed*” шакли мафъулӣ бунёд мекунад. “*Up*” ҳамроҳи феъли “*to mix*” воҳиди луғавии нав месозад.

Шакли аналитикии “*had been mixed up*” ба забони тоҷикӣ тавассути шакли фоилӣ баргардонида шудааст. Таркиби “*алоқа карда гардӣ*” ба назар шакли аналитикӣ менамояд, зеро дар таркиби он феъли “*гардӣ*” мавҷуд аст, ки маънои такрорро ифода мекунад. Феъли “*гардӣ*” аз як ҷониб барои ифодаи маънои категорияи луғавии тарзи амал истифода мешавад ва аз ҷониби дигар, шакли аористи феъл мебошад. Ин феъли ёвар на ба феъли “*had*” ва на ба феъли “*been*” муодил нест.

Аз ин шарҳ бармеояд, ки шакли зикршудаи забони тоҷикӣ як маънои таркиби “*had been mixed up*” – ро ифода мекунад халос, вале бар замми ин шакли тоҷикӣ маъноеро зикр менамояд, ки он дар шакли англисӣ мавҷуд нест ва ин ҳам бошад маънои амали такроршаванда аст.

Сӯғаи дигари ғайримустақили забони англисӣ “*Conditional Mood*” аст, ки ба тоҷикӣ “*сӯғаи шартӣ*” тарҷума мешавад. Ин сӯға соф шакли аналитикӣ дошта, аз феъли ёвари “*should*” ё “*would*” + масдари перфектӣ ё ғайриперфектӣ феъли дигари маънодор таркиб меёбад. Мисол:

1) *If I were you, I should wait until your lab was finished (M. A. Wilson, p. 84).*

2) *If I had waited for one of uncle's horses I should have been too late (Th. Hardy, p.67).*

Дар мисоли якум “*should wait*” шакли сиғаи шартӣ аст, ки аз феъли ёвари “*should*” ва масдари ғайриперфектии феъли “*to wait*” сохта шудааст. Чунин шакл ба амале далолат мекунад, ки он ба амал ё ҳолати дигар (дар мисоли мо were you) ҳамзамон аст.

Дар мисоли дуоҷум шакли “*should have been*” истифода шудааст, ки он аз феъли ёвари “*should*” ва масдари перфектии феъли нопурраи “*to be*” иборат аст. Чунин шакл ба амал ё ҳолати қаблӣ ё гузашта далолат мекунад.

Сиғаи шартӣ ба амал ё ҳолати ғайривоқеие далолат мекунад, ки иҷрои он ба набудани шарту шароити зарурӣ вобаста аст. Чунин шарту шароит тавассути чумлаи пайрави шартӣ, ки бо пайвандики “*if*” сар мешавад, ифодаи худро меёбад. Дар ин чумлаи пайрав феъл-хабар тавассути шакли субъюнктив II ифодаи худро меёбад. Дар мисолҳои болоӣ ба сифати чунин чумлаи пайрав сохторҳои синтаксисии “*if I were you*” ва “*If I had waited for one of uncle’s horses*” истифода шудаанд.

Ин ду мисолро ба забони тоҷикӣ тарҷума мекунем:

1) *Агар ман ба ҷои ту мебудам, то ба охир расидани кори лабораторият мунтазир мешудам.*

2) *Агар ман ба яке аз аспҳои амакам интизор мешудам, ман хеле дер мемондам.*

Аз тарҷумаи ин мисолҳо аён мешавад, ки шакли ғайриперфектии сиғаи шартии забони англисӣ ба забони тоҷикӣ тавассути шакли грамматикии “*мунтазир мешудам*” баргардонида мешавад. Ин навъ шаклҳоро дар китоби “Забони адабии ҳозираи тоҷик” (қисми 1) ба парадигмаи ҳам категорияи замон [2, с. 293], ҳам категорияи сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ [2, с. 280] дохил кардаанд, ки баҳснок аст. Аз ҳамин сабаб дар яке аз сарчашмаҳои ба забонҳои эронӣ бахшидашуда шаклҳои навъи зикршударо ба парадигмаи “сослагательное наклонение” дохил накардаанд [4, с. 441]. Вале як хосияти забони англисиро ба инобат гирифта метавон чунин шакли грамматикиро ба парадигмаи сиғаи шартӣ-хоҳишмандии забони тоҷикӣ низ дохил кард. Дар забони англисӣ низ шаклҳои навъи “*waited*”-ро дар як сохтори синтаксисӣ чун шакли замони гузаштаи номуайян ва дар муҳити дигари синтаксисӣ ба парадигмаи субъюнктив II дохил мекунад. Муқоиса кунед:

1) *She cooked, and all ate, in the kitchen, where she likewise washed, starched, and ironed clothes on all days of the week except Sundays (J. London, p. 86).*

2) *“Oh Merry,” she said, “I wish you went with us, for we had such fun! (W.S. Maugham, p. 50).*

Дар мисоли якум шаклҳои грамматикии “*cooked*”, “*ate*”, “*washed*”, “*starched*”, “*ironed*” ба амалҳои воқеӣ далолат мекунад ва ба парадигмаи замони гузаштаи сиғаи хабарӣ дохил мешаванд. Вале дар мисоли дуоҷум шакли грамматикии “*went*” ба амали ғайривоқеӣ далолат мекунад, зеро он ба парадигмаи субъюнктив II дохил мешавад. Аз ин рӯ ҳам дар забони англисӣ, ҳам дар забони тоҷикӣ ин навъ шаклҳо омонимӣ маҳсуб мешаванд. Бинобар он чунин шаклҳоро метавон ҳам ба сиғаи хабарӣ ва ҳам ба сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ дохил кард. Ин ҳодисаи забонӣ, то ҷое, ки муаллифон огоҳӣ доранд, то ҳол дар забоншиносии тоҷикӣ мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст.

Бояд зикр кард, ки сиғаи шартӣ ҳатман дар сарчумлаи чумлаи мураккабе истифода мешавад, ки чумлаи пайраваш шартӣ буда, феъл-хабараш тавассути шакли субъюнктив II ифода мегардад, яъне шартӣ ғайривоқеӣ ва оқибати он тавассути ду шакли сиғаи ғайримустақим сурат мегирад: *субъюнктив II + сиғаи шартӣ*. Онҳо аз рӯи шакл фарқ мекунад. Маънояшон ҳам гуногунанд: яке (субъюнктив II) хоҳиш ё шартӣ ғайривоқеӣ, вале сиғаи шартӣ оқибати ягон шартӣ ғайривоқеиро ифода мекунад. Дар забони тоҷикӣ низ шарт ва хоҳиш дар сохтори як чумла мавқеъ мегиранд ва азбаски он ду маъноро зери як ном муттаҳид мекунад, сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ номида мешавад. Ин сиға тавассути шакли аористи феъл (гирам, ханда кунам) ё шакли замони гузашта ба аористи “*будан*” (гирифта бошам, ханда карда бошам) ё шакли гузаштаи ҳикоягӣ (мегирифтам) ва бо аористи “*будан*” (меҳандида бошам) ва ғайраҳо ифода меёбад.

Пайдост, ки сигаи шартӣ-хоҳишмандии забони тоҷикӣ низ шакли аналитикӣ доштааст. Мисол:

Дари бахти ту ҳам кушода мешуд, ман ба муроду мақсадам мерасидам (Ҷ. Иқромӣ, с.18).

Дар ин мисол “*кушода мешуд*” шакли аналитикист, ки аз сифати феълии қабляти феъли “*кушодан*” (кушода) ва феъли ёвари “*шудан*” дар шакли тасрифӣ таркиб ёфтааст. Маънои ин шакл шарт аст, “*ба муроду мақсадам мерасидам*” шакли синтетикӣ ибори фразеологист, ки натиҷаи шартӣ дар ҷумлаи пешин ифодашударо зикр менамояд. Дар мисоли “*Ҷ хонда истода бошад, ман ба ӯ халал намерасонам*” (Б. Фирӯз, с. 71) шакли аналитикии “*хонда истода бошад*” мавҷуд аст, ки он ба парадигмаи сигаи шартӣ-хоҳишмандӣ дохил мешавад. Ин граммема аз феъли асосӣ дар шакли сифати феълии қабляти, феъли ёвари “*истодан*” ва феъли ёвари “*будан*” таркиб ёфтааст. Феъли “*истодан (истода)*” давомнокии амали “*хондан*”-ро зикр менамояд, феъли “*бошад*” шартро ифода мекунад.

Дар забони тоҷикӣ дигар сигаҳои ғайримустақим шакли аналитикӣ надоранд.

Дар забони англисӣ боз як намуди сигаи ғайримустақим мавҷуд аст, ки онро “*Suppositional Mood*” (сигаи пиндоштӣ) меноманд. Ин сига ҳам шакли аналитикӣ дорад. Он аз феъли ёвари “*should*”, ки дар ҳамаи шахсу шумораҳо тасриф намешаванд, сохта мешавад. Баъди ин феъли ёвар асоси масдари феъли маънодор истифода мешавад. *He insisted that both the friends should come in (Th. Hardy, p. 54).* – *Ҷ исроф кард, ки ҳарду дӯстон ба дарун дароянд (тарҷумаи муаллифон).*

Дар ин мисол “*should come in*” шакли аналитикист. Феъли ёвари «*should*» ба феъли асосии “*to come in*” маънои тавсияро илова кардааст. Феъли асосӣ маънои луғавӣ дорад ва чун феъл ба амал далолат мекунад, ки ин маънои грамматикӣ ин феъл аст.

Ба забони тоҷикӣ ин шакли аналитикӣ тавассути шакли “*дароянд*” баргардон шудааст, ки он бо таври синтетикӣ сохта шудааст. Ин шакли феълии тоҷикӣ низ тавсияро ифода менамояд.

Сигаи пиндоштӣ метавонад шакли перфектӣ низ дошта бошад, ки он ба амали қаблӣ далолат мекунад:

He suggested that they should have gone to a movie (W. S. Maugham, p. 114). – *Ҷ изҳор кард, ки онҳо ба кино рафта бошанд даркор (тарҷумаи муаллифон).*

Дар ин ҷо “*should have gone*” шакли аналитикист. Феъли “*should*” гумонро ифода мекунад, феъли “*have*” қаблятро мефаҳмонад, феъли “*gone*” маънои луғавӣ “*рафтан*” – ро дар замони гузашта зикр менамояд. Ба забони тоҷикӣ ин шакл ба воситаи шакли аналитикӣ “*рафта бошад*” баргардонида шудааст, ки он ба сигаи шартӣ-хоҳишмандӣ далолат мекунад.

Ҳамин тавр, ба хулоса омад, ки дар ҳар ду забонҳои муқоисашаванда сига вучуд дорад, аммо шумораи он дар ду забон яқхела нест. Дар забони англисӣ шаш сига ва дар забони тоҷикӣ панҷ сига ба назар мерасад. Таҳлилҳо нишон доданд, ки субъонктив 1 ва 2 дар забони англисӣ дорои ду шакл – синтетикӣ ва аналитикӣ мебошанд. Шакли синтетикӣ субъонктив 1 тавассути масдар шакл мегирад ва шакли аналитикӣ бо ёрии феъли ёвари “*should*” ва масдари ғайриперфектӣ ё перфектӣ сохта шуда, барои ифодаи фармон, майлу хоҳиш, таклифу дархост ва амали фарзӣ хизмат мекунад. Субъонктив 1 ва 2 дар забони тоҷикӣ ба назар намерасанд, аммо субъонктив 1 аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ бо шакли аористи феъли тоҷикӣ баргардон мешавад. Субъонктив 2 тавассути шакли синтетикӣ ду амали ҳамзамон ва шакли аналитикии он амали қаблӣро ифода мекунад. Ҳар ду шакл ба амали ғайривоқеӣ далолат карда, маънои майлу хоҳишро ифода мекунад.

Сигаи шартӣ ва пиндоштӣ дар ҳар ду забон танҳо шакли аналитикӣ доранд ва бо феъли ёвари “*should*” ё “*would*” (сигаи шартӣ), “*should*” (сигаи пиндоштӣ) ва масдари ғайриперфектӣ ё перфектӣ таркиб меёбад. Сигаи шартӣ бештар амал ё ҳолати ғайривоқеиро далолат карда,

бинобар намудани шарту шароити лозима ба амал ба анҷом намерасад. Сиғаи пиндошти бошад барои ифодаи тавсия, гумон хизмат мекунад. Ҳам сиғаи шартӣ ва ҳам сиғаи пиндошти ба забони тоҷикӣ бо сиғаи шартӣ - хоҳишмандӣ ифода мешаванд. Дар ҷумлаи мураккаб мавқеи сарҷумларо сиғаи шартӣ ва ҷумлаи пайрави шартро субъюнктив 2 иҷро мекунад.

Пайнавишт:

1. Бархударов, Л.С. *Очерки по морфологии современного английского языка* / Л.С. Бархударов. - Москва: Высшая школа, 1975. –156 с.
2. *Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика ва морфология.* - Душанбе: Ирфон, 1973. – 451 с.
3. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Под. ред. В. Н. Ярцевой. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 686 с.
4. *Опыт историко-типологического исследования иранских языков. Том 2.* – Москва: Наука, 1975. – 476 с.
5. *Смирницкий, А.И. Морфология английского языка./А.И. Смирницкий.* – Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1959. – 440 с.
6. *Усмонов, К. Морфология муқоисавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ.* / К. Усмонов. – Хуҷанд: Нури маърифат, 2015. – 230 с.
7. *Ganshina, M.A., Vasilevskaya, N.M. English Grammar* / M.A. Ganshina, N.M. Vasilevskaya. *Ninth edition revised. Higher School Publishing House, 1964.* – 540 p.
8. *Nida E. A. Morphology: the descriptive analysis of words. Ann Arbor. 1946.* – 365p.

Адабиёти бадеӣ:

9. *Войнич, Э.Л. Ғурмағас* / Э.Л. Войнич. - Душанбе: Маориф, 1982. - 320.
10. *Икромӣ, Ҷ. Асарҳои мунтахаб* / Ҷ. Икромӣ. Ҷ. 1. - Душанбе: Адиб, 1989. – 380с.
11. *Стивенсон, Р.Л. Ҷазираи ҷавоҳирот* / Р.Л. Стивенсон. - Сталинобод: Нашириёти давлатии Тоҷикистон, 1952. – 260 с.
12. *Фирӯз, Б. Агар вай мард мебуд ...* / Б. Фирӯз. – Душанбе: Адиб, 1987. - 384 с.
13. *Brontë, Ch. Jane Ere.* - M.: Higher school publisher house, 1953. –218 p.
14. *Byron, G. G. Hebrew Melodies* / G. G. Byron, Nobel Press, 2011, - 54 p.
15. *Dickens, Ch. Martin Chuzzlewit* / Ch. Dickens. - Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1951. – 482 p.
16. *Dreiser, Th. Jennie Gerhardt* / Dreiser, Th. - Moscow,1972. – 358 p.
17. *Galsworthy, J.A. Modern Comedy. Book 2* / J. Galsworthy. - Moscow: Progress Publishers, 1976. – 280 p.
18. *Hardy, Th. Far From the Madding Crowd.*//Th.Hardy. London:Pan Books LTD,1967.– 398 p.
19. *Hemingway, E. A Farewell to Arms* // E. Hemingway. L.: Prosveshenye, 1971. – 264 p.
20. *Hornby, A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary* / A.S. Hornby. Oxford University Press, 1989. – 1578 p.
21. *London, J. Martin Eden* / J. London. - Moscow, 1968. – 434 p.
22. *Maugham, W.S. The Moon and Sixpence*/ W.S. Maugham. - Moscow, 1972. – 180 p.
23. *Stevenson, R.L. Treasure Ireland. Third Edition* / R.L. Stevenson. - Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1963. - 280p.
24. *Voynich, E.L. The Gadfly*/E.L.Voynich.-M.:Foreign Languages Publishing House,1954.– 332 p.
25. *Wilson, M. A. My Brother, My Enemy* / M. A. Wilson – Little Brown, 1952. – 372 p.

Reference literature:

1. Barkhudarov L.S. *Outlines on the Morphology of Modern English.* / L.S. Barkhudarov. - Moscow: Higher School, 1975. – 156 pp.
2. *Tajik Modern Literary Language. Lexecology, Phonetics and Morphology.* - Dushanbe: "Knowledge", 1973, - 451 pp.
3. *Linguistics Encyclopediac Dictionary. Under the editorship of Yartseva V.N.* Moscow: Soviet Encyclopedia, 1990. – 686 pp.
4. *Experience of Historico-Typological Research of Iranian Languages.* – V.2. – Moscow: Science, 1975. – 476 pp.
5. Smirnitsky A.I. *Morphology of the English Language.* / A.I. Smirnitsky. – Moscow: Publishing-House of Literary in Foreign Languages, 1959. – 440 pp.
6. Usmonov, K. *Comparative Morphology of English and Tajik.* / K. Usmonov. – Khujand: Light of Enlightenment, 2015. – 230 pp.
7. Ganshina, M.A., Vasilevskaya, N.M. *English Grammar* / M.A. Ganshina, N.M. Vasilevskaya. The ninth edition, revised. Higher School Publishing House, 1964. – 540 pp.
8. Nida E. A. *Morphology: Descriptive Analysis of Words.* Ann Arbor. 1946. – 365 pp.

Fiction:

9. Voynich I.L. *The Gadfly* / I.L. Voynich. - Dushanbe: Enlightenment, 1982. – 320 pp.
10. Ikromi J. *Selected Works* / J. Ikromi. The 1st edition. - Dushanbe: Man-of-Letter, 1989. – 380 pp.
11. Stevenson, R.L. *Treasure Island* / R.L. Stivenson. - Stalinabad: State publishing-House of Tajikistan, 1952. – 260 pp.
12. Firuz, B. *If he Were a Man ...* / B. Firuz. – Dushanbe: Man-of-Letters, 1987. - 384 pp.
13. Brontë, Ch. *Jane Ere.* - M.: Higher School Publishing- House, 1953. –218 pp.
14. Byron, G. G. *Hebrew Melodies* / G. G. Byron, Nobel Press, 2011, - 54 pp.
15. Dickens, Ch. *Martin Chuzzlewit* / Ch. Dickens. - M.: Foreign Languages Publishing House, 1951. – 482 pp.
16. Dreiser, Th. *Jennie Gerhardt* / Dreiser, Th. - Moscow, 1972. -358 pp.
17. Galsworthy, J.A. *Modern Comedy. Book 2* / J. Galsworthy. -M.: Progress Publishers, 1976. – 280 pp.
18. Hardy, Th. *Far From the Madding Crowd.* // Th. Hardy. London: Pan Books LTD, 1967. – 398 pp.
19. Hemingway, E. *A Farewell to Arms* // E. Hemingway. L.: Englishtenment, 1971. – 264 pp.
20. Hornby, A.S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary* / A.S. Hornby. Oxford University Press, 1989. – 1578 pp.
21. London, J. *Martin Eden* / J. London. - M., 1968. – 434 pp.
22. Maugham, W.S. *The Moon and Sixpence* / W.S. Maugham. - M., 1972. – 180 pp.
23. Stevenson, R.L. *Treasure Ireland. The third edition* / R.L. Stevenson. - Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1963. – 280 pp.
24. Voynich, E.L. *The Gadfly* / E.L. Voynich. - Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1954. – 332 pp.
25. Wilson, M. A. *My Brother, My Enemy* / M. A. Wilson – Little Brown, 1952. – 372 pp.